

Дмитро Боярчук та Володимир Дубровський

КОРОТКИЙ ОГЛЯД

Соціальний захист по-українськи, або Куди поділися гроші?

Соціальний захист завжди був ключовим питанням економічної політики. Жоден політик (навіть найбільш ледачий) не оминав цієї проблеми, обіцяючи своїм виборцям підвищити допомогу та пенсію, збільшити пільги чи в якийсь інший спосіб покращити їхнє життя «вже сьогодні». Проте за роки незалежності жоден уряд так і не наважився звернути увагу на основну проблему соціального захисту – марнотратство соціальних фондів. А стан справ такий, що лише 30% коштів, виділених на соціальний захист, потрапляє до дійсно бідних громадян.

У розвинених країнах метою соціального захисту є допомога найбіднішим, аби вони не втрачали соціальної повноцінності, не втягувалися до «пастки бідності» та не йшли на кримінальні злочини від відчаю. У ринковій економіці соціальний захист – це «запобіжний механізм» в умовах, коли успіху досягають лише найбільш працьовиті та здібні. В Україні соціальний захист лише частково виконує цю функцію.

На сьогоднішній день система соціального захисту України являє собою певний гібрид, який складається із системи стимулів радянської номенклатури (пільг) і надбудови, створеної вже за часів незалежності для захисту дійсно нужденних громадян від негативу перехідного процесу (адресна соціальна допомога).

Сучасною мовою «пільги» – це система знижок на державні послуги. Сьогодні пільги не використовує жодна країна колишнього СРСР, окрім України. Пільги зручні для політичних обіцянок, однак дуже непрактичні для пільговиків, оскільки, щоб скористатися пільгами, потрібно не тільки мати «знижку», але й мати доступ до самих державних послуг. Окрім цього, через те, що пільги надавалися за заслуги (не враховувався дохід), в нашій державі ними користуються переважно заможні громадяни: лише 12% власників «державних дисконтних карт» є дійсно людьми з низькими доходами.

Нові програми соціального захисту (адресна соціальна допомога) орієнтуються не на заслуги чи статус людини, а саме на здатність людини (сім'ї) себе забезпечити матеріально. Адресність – це та частина соціальних витрат, яка потрапляє до рук найбідніших 20% громадян. Деякі програми, як-от програма допомоги малозабезпеченим сім'ям, змогли досягти майже 80% адресності. Проте розмір допомоги за адресними програмами залишається досить символічним, і жодна з програм (окрім одноразової допомоги при народженні дитини) суттєво не впливає на матеріальний стан людей. До того ж навіть серед адресних програм лише 37% коштів виплачується з урахуванням доходів.

Основна проблема соціального захисту України – це її фактична орієнтація на небідних громадян. Лише третина всіх соціальних фондів потрапляє до найбідніших. А ціна питання – десятки мільярдів гривень громадських фондів. У 2011 році на соціальний захист витрачено

43.8 млрд. грн. або 10.5% консолідованого бюджету. Навіть десята частина «неадресних» витрат дозволила б, наприклад, збільшити допомогу дійсно малозабезпеченим в чотири рази.

Для того, щоб змінити таку «соціальну систему», потрібно, щоб лише низький дохід став тією єдиною та універсальною причиною, яка дає право на матеріальну підтримку громадським коштом.

Повну версію звіту можна завантажити на сайті www.case-ukraine.com.ua у розділі «Популярна економіка: моніторинг реформ».

Що говорить програма економічних реформ про соціальний захист

Ключові напрямки соціальної реформи	Стан виконання
Об'єднати всі види соціальної допомоги в єдину програму соціального захисту, що діятиме на принципах адресності (з урахуванням доходів)	Жодних кроків
Враховувати рівень доходів при наданні всіх видів пільг (крім пільг для осіб, які мають особливі заслуги перед Батьківщиною)	Жодних кроків
Запровадити непрямі методи оцінки доходів громадян, які претендують на допомогу (чи пільги) громадським коштом	Проводиться експериментальне апробування інструменту непрямой оцінки доходів
Створити єдину базу даних усіх видів соціальної підтримки та пільг	Створена база не придатна для практичного використання
Обліковувати транспортні пільги за допомогою єдиних соціальних карток	Вже другий рік поспіль планується запровадження карт у м. Києві
Встановлення обладнання для обліку комунальних послуг (у тому числі пільгових)	Поступове встановлення теплових лічильників у житлових будинках
Посилити роль соціального інспектора для упередження випадків підтримки громадським коштом заможних людей	Жодних кроків
Відслідковувати на постійній основі, як працюють програми соціальної підтримки	Жодних кроків

Джерело: Програма економічних реформ на 2010-2014 рр., «Заможне суспільство, конкурентоспроможна економіка, ефективна держава»